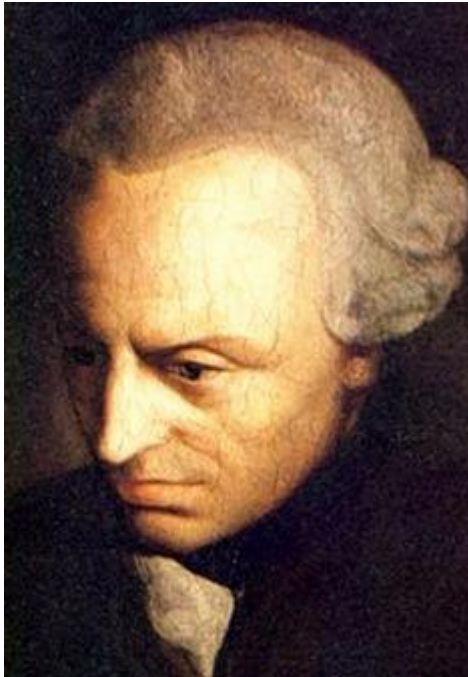

Η ηθική φιλοσοφία του Καντ

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα σημειώθηκε μια μεγάλη στροφή στον ιδεαλισμό και την ηθική ως αντίδραση στον ωφελιμισμό. Η κίνηση αυτή είναι βαθιά επηρεασμένη από τις εξελίξεις του ηθικού στοχασμού των δύο τελευταίων αιώνων στη Γερμανία, και κυρίως από την ηθική του Kant και του Hegel, καθώς και των επιγόνων τους.

Η ηθική φιλοσοφία του Immanuel Kant (1724-1804) χαρακτηρίζεται συνήθως ως κανονική δεοντοκρατία και αντιδιαστέλλεται από τον εγωισμό, τον ηδονισμό, τον ωφελιμισμό και γενικότερα από τον ευδαιμονισμό.

«Τα στοιχεία που συνιστούν την πρωτοτυπία της σε σύγκριση με τις προηγούμενες θεωρίες είναι η θεμελίωση της ηθικότητας σε a priori αρχές του πρακτικού λόγου, η ενόραση της ηθικής υποχρέωσης (το καθήκον για το καθήκον), ο καθολικός σεβασμός του ηθικού νόμου και ο επιτακτικός χαρακτήρας του που εκφράζεται με την

κατηγορική προστακτική σε ποικίλες παραλλαγές, ο απόλυτος ηθικός χαρακτήρας της “καλής θέλησης”, η αποδέσμευση της ηθικής αρετής από την ευδαιμονία, η αυτονομία του ανθρώπινου προσώπου, η σχέση της ηθικότητας με τη λογικότητα, η προτεραιότητα του ορθού απέναντι στο αγαθό κ.λ.π.»

Σύμφωνα με τον Kant, ο καθαρός λόγος είναι από μόνος του πρακτικός και δίνει στον άνθρωπο έναν παγκόσμιο νόμο, που τον ονομάζουμε ηθικό. Ο ηθικός νόμος μας παρουσιάζει ένα γεγονός που μένει απολύτως ανεξήγητο με όλα τα δεδομένα του κόσμου των αισθήσεων και σε όλο τον κύκλο της θεωρητικής χρήσης του λόγου μας, ένα γεγονός που μας δείχνει έναν κόσμο της καθαρής διάνοιας. Ο ηθικός νόμος είναι ο βασικός νόμος μιας υπεραισθητής φύσης και ενός καθαρού κόσμου της διάνοιας, που όμοιος του πρέπει να υπάρχει και στο αισθητό κόσμο.

Έτσι ο Kant υποστηρίζει ότι ο ηθικός νόμος, χωρίς ο ίδιος να έχει ανάγκη από καμιά αιτία που να τον δικαιολογεί, δείχνει, όχι απλώς τη δυνατότητα της δύναμης της ελευθερίας, αλλά την πραγματικότητα για τα όντα που αναγνωρίζουν την υποχρεωτικότητα αυτού του νόμου. Ο ηθικός νόμος είναι εκείνος που καθορίζει και δίνει τη δυνατότητα στις έννοιες του καλού και του κακού.

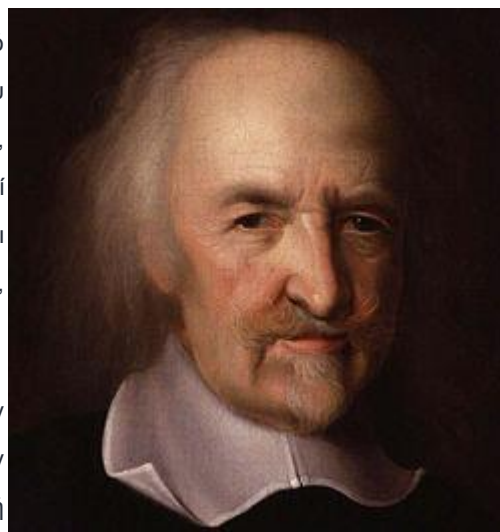
Οι έννοιες του καλού και του κακού αποτελούν συνέπειες του a priori καθορισμού της βούλησης και ως τέτοιες προϋποθέτουν και μια καθαρή πρακτική αρχή και άρα μια αιτιότητα του πρακτικού λόγου.

Σύμφωνα με τον Kant, η ουσία κάθε ηθικής αξίας των πράξεων εξαρτάται από το εξής: ο ηθικός νόμος να καθορίζει άμεσα τη βούληση. Ο σεβασμός στον ηθικό νόμο είναι ο ηθικός βαθμός που βρίσκεται ο άνθρωπος και η ηθική κατάσταση που μπορεί πάντοτε να βρίσκεται, είναι η αρετή, δηλαδή η ηθική

πρόθεση στον αγώνα. Ο ηθικός νόμος, μέσω της έννοιας του ανώτατου αγαθού σαν αντικειμένου και τελικού σκοπού του πρακτικού λόγου, οδηγεί προς τη θρησκεία, δηλαδή τη γνώση των καθηκόντων, που είναι θείες προσταγές και όχι κυρώσεις, δηλαδή αυθαίρετα διατάγματα και καθαυτά συμπτωματικά μιας εξωτερικής βούλησης, αλλά ουσιώδεις νόμοι κάθε βούλησης καθαυτού ελεύθερης και που πρέπει να θεωρηθούν σαν προσταγές του υπέρτατου όντος:

«Δύο πράγματα γεμίζουν την ψυχή μου θαυμασμό κι' ευλάβεια πάντοτε καινούργια και μεγάλη...ο ένας ουρανός παν' από μένα κι' ο ηθικός νόμος μέσα μου. Αυτά τα δύο πράγματα...τα βλέπω μπροστά μου και τα συνδέω άμεσα με τη συνείδηση της ύπαρξής μου. Το πρώτο αρχίζει απ' τη θέση που κατέχω στον αισθητό εξωτερικό κόσμο....το δεύτερο αρχίζει απ' το άρατο εγώ μου, απ' την προσωπικότητά μου, και με παρουσιάζει σ' ένα κόσμο, όπου υπάρχει το αληθινό άπειρο κι' όπου μόνο η διάνοια μπορεί να εισδύσει...».

Ο γερμανός φιλόσοφος, διαχωρίζοντας τη θέση του από τον αγγλοσαξονικό εμπειρισμό και ωφελιμισμό, που στηρίχτηκε πάνω στο θεωρητικό σύστημα του Hobbes, υποστηρίζει ότι η έννοια του ηθικώς ορθού δεν μπορεί να έχει εμπειρικές καταβολές: οι ηθικές έννοιες είναι γνώσεις διανοητικές και δεν πηγάζουν από την εμπειρία, αλλά από την καθαρή νόηση.

Έτσι ανατρέπει τις βασικές αρχές των άγγλων ηθικών φιλοσόφων, καθώς αναζητά την πηγή των ηθικών αρχών όχι στη σφαίρα της εμπειρίας, αλλά στην περιοχή του λόγου. Ο άνθρωπος ως πράγμα καθαυτό είναι αυτόνομος, και μόνον ως προς τη βιολογική του διάσταση ετεροκαθορίζεται από τον φυσικό νόμο. **Η ελευθερία του ανθρώπου συνίσταται στη δυνατότητα να υπερβεί την πίεση των εξωτερικών συνθηκών και να πράξει σύμφωνα με την καθαρή ιδέα του καθήκοντος.** Εάν δεν υπάρχει ελευθερία, τότε η ηθική πράξη είναι αδύνατη, και ο άνθρωπος είναι έρμαιο των εγωιστικών και ωφελιμιστικών ροπών της ψυχής του.

Ο άνθρωπος, όπως υποστηρίζει ο Kant, πρέπει να ενεργεί σύμφωνα με την επιταγή του δέοντος, απλώς και μόνον επειδή το επιβάλλει ο βαθύτερος καθαρός εαυτός του. Η καλή θέληση, προϊόν της ανθρώπινης λογικότητας, είναι η πηγή του καθήκοντος και καθορίζεται από τον ηθικό νόμο που ενυπάρχει σε κάθε έλλογο ον. Το καθήκον υποχρεώνει αφ' εαυτού.

Ο Kant ορίζει τελικά την ηθική όχι ως επιστήμη των νόμων της φύσης, αλλά ως επιστήμη των νόμων της ελευθερίας (των νόμων δηλαδή της ηθικής θέλησης), και την ηθικότητα ως μία πάλη ανάμεσα στις επιταγές της συνείδησης και τις ορμές της αισθητικότητας.

«...Συμπερασματικά ο Kant διαχωρίζει ριζικά την ηθική από την ψυχολογία και τη μεταφυσική. Κριτήριο του ηθικού χαρακτήρα της πράξης θεωρεί το εσωτερικό φρόνημα, δηλαδή το σεβασμό στο καθήκον που υπαγορεύεται από τον ηθικό νόμο που είναι αξίωμα του πρακτικού λόγου και κατευθύνει την καθαρή θέληση, και όχι τα συναισθήματα, τις κλίσεις ή τον υπολογισμό. Πρόκειται για μια τυπική ηθική, “αντίστροφη” του ως τότε ηθικού στοχασμού, που άσκησε επίδραση στη Γερμανία και αλλού και το φιλοσοφικό ενδιαφέρον που προκαλεί παραμένει αμείωτο ως τις μέρες μας. Τη μεταφυσική και συνάμα κοινωνική διάσταση, που έδωσε ο J.G. Fichte στην ηθική του Kant, ανάγοντάς την σε μια θεωρία αυτοπραγμάτωσης και αυτοτελείωσης, την ανέπτυξε περαιτέρω ο F. Hegel (1770-1831), θεωρώντας την ηθικότητα μορφή αυτοπραγμάτωσης του απόλυτου πνεύματος....»